
V. ІСТОРІЯ ЕКОНОМІЧНОЇ ДУМКИ

УДК 06.044.5

ЕВОЛЮЦІЯ ІНСТИТУТУ КАЗНАЧЕЙСТВА: ВИТОКИ ЗАРОДЖЕННЯ ТА СТАНОВЛЕННЯ¹

В. І. Стоян, кандидат економічних наук

Епіграфом до цієї статті може слугувати вислів В. Ключевського «Історія нічому не вчить, а лише карає за незнання уроків». Відомо, що минулим не можна управляти, не можливо його також змінити. Але з минулим неодмінно потрібно рахуватись, приймати й розуміти його таким, яким воно було, незалежно від того, подобається це комусь чи ні. Щоб зрозуміти сьогодення, сміливо крокувати вперед, потрібно зазирнути в минуле, критично оцінити пройдений шлях, глибоко осмислити уроки історії.

На кожному етапі історичного розвитку у свідомості людей відбувається переоцінка цінностей. На основі набутого досвіду, глибокого та системного аналізу пройденого шляху, виявлення й узагальнення недоліків і помилок минулого та відповідно до вимог сьогодення людство намагається окреслити траєкторію свого поступального руху до часу прийдешнього.

У добу суттєвих змін у всіх сферах життя суспільства посилюється потреба глибокого пізнання своєї історії: знання історії, її вивчення стає важливою соціальною потребою. Перед українським суспільством, органами державної влади стоїть важливе завдання:

закріпити демократичні ідеали в масовій свідомості, усвідомлення громадянами своєї причетності до минулого, сьогодення і майбутнього своєї Батьківщини. Без глибокого знання минулого неможливе формування активної громадянської позиції, розуміння відповідальності кожного громадянина за все суспільство і відповідальність держави за кожну особу.

Необхідність вивчення історії викликана й тим, що без знання минулого неможливо окреслити перспективи, передбачити майбутнє. Невипадково древні говорили, що народ, який не знає свого минулого, не має майбутнього. І мабуть у цьому є глибокий історичний зміст. Розрив з минулим завжди загрожує непередбачуваними наслідками. Не зрозумівши історичних коренів взаємних симпатій чи антипатій, взаємозв'язку чи суперечностей інтересів різних суспільних груп, народів, держав, не виявивши сутності основних тенденцій суспільного розвитку, неможливо раціонально будувати сучасне заради прийдешнього.

Тому історичне пізнання, яке виконує в суспільстві інтелектуально-пізнавальну, світоглядну та практично-політичну функції для

¹ Початок статті. Продовження див.: Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі № 2 (46). – 2011 р.

розв'язання завдань формування самосвідомості майбутньої національної інтелектуальної еліти, – тематика, яка є повсякчас актуальною.

Звертаючись до минулого, ми ставимо собі за мету у заплутаному лабіринті історичних подій виокремити ті з них, які би відстежували еволюцію державних скарбниць від моменту їх створення до сучасних днів.

Наявність інституту казначейства є об'єктивною закономірністю будь-якого державотворення. Для розв'язання стратегічних завдань, виконання своїх функцій держава має мати достатньо ресурсів (фінансових, матеріальних, сировинних тощо). А тому вона створює відповідні фінансові структури, які б забезпечували реалізацію її функцій і завдань на кожному історичному етапі розвитку.

Залежно від обставин історичного розвитку, побудови державного устрою, традицій і культури різних держав ці структури називають по-різному: «казна», «казначейство», «скарбниця» тощо. Проте як би не називалися ці структури в різних державах у різний час, основне їх призначення – зберігання матеріальних цінностей і фінансових ресурсів держави.

Термін «казначейство» походить від поняття «казна», що в перекладі з англійської (the Treasury) означає скарб або цінність. Скарбом, як відомо, є те (речі чи предмети), без чого не може обійтися людина чи функціонувати держава. Іншими словами, скарбом можна вважати блага, які в даний час становлять найвищі приватні чи суспільні цінності.

У різні історичні епохи були свої цінності. З еволюцією людської цивілізації поняття «скарб» наповнюється іншим змістом, набуває різних форм. Для первісної людини, яка займалася здебільшого полюванням, рибальством, збиранням плодів землі, найбільшою цінністю були дари природи. Це дозволяло їй вижити серед дикої природи. З розвитком на рубежі III–II тис. до н. е. у північній частині Європи скотарства символом багатства була велика рогата худоба, яка й стала першим засобом платежу. Найбільшим скарбом Стародавнього Китаю вважався шовк, яким торгували з багатьма державами світу. Дуже цінувався

у Китаї та за його межами гарний і дорогий порцеляновий посуд, технологію виробництва якого тримали у великій таємниці². Найбільшим скарбом у стародавній Африці, Америці й Океанії були мушлі моллюсків, у древній Ісландії (краю мореплавців і рибаків) – риба.

Перше письмове тлумачення казни дав древньоіндійський мислитель Каутілья у трактаті «Артхашастра». Цей твір є зібранням настанов про науку політики та управління державою, яке складалося не одним поколінням авторів (філософів, мудреців) приблизно у 4 ст. до н. е. – 2–3 ст. н. е. У рукописі зазначалося, що казна – це багатство держави, до якого належить, крім детально перерахованих доходів, золото, коштовне каміння й метали, а також усі види сільськогосподарської продукції.

Каутілья виділяв окремою статтею останній вид доходів, оскільки в ті часи казна поповнювалась здебільшого від загарбання й пограбування нових земель. А тому потрібно було мати постійно діюче, добре організоване військо. Як зазначалось у праці, саме військо і казна є найважливішими інструментами в руках держави, тому вони мають бути під безпосереднім контролем її керівника.

У сучасній економічній літературі можна зустріти такі тлумачення поняття «казна», зокрема, Велика Радянська Енциклопедія дає таке визначення слова «казна»:

- у широкому розумінні – це сукупність фінансових ресурсів держави, коштовностей й матеріальних цінностей, які акумулюються і використовуються через Міністерство фінансів або інший спеціальний фінансовий орган (в умовах централізованих держав);
- у вузькому – сховище грошей, дорогоцінностей та інших матеріальних цінностей ханів, царів, великих і удільних князів, монас-

² Слід зазначити, що худоба в ролі грошей відігравала настільки значну роль в історії людства, що це відобразилось на культурних і мовних особливостях багатьох народів. Так, у Стародавній Русі княжа казна називалася скотницею, казначей – скотником, металеві гроші – скот. У сучасній англійській мові цей латинський корінь зберігся в слові «rescuiary» – грошовий, фінансовий.

тирів тощо (у докапіталістичних формаціях) [1, с. 527].

Фінансовий словник А. Г. Загороднього та В. Л. Вознюка дає таке визначення поняття «державна скарбниця»: «Спеціальний орган (самостійний чи в окремих країнах у складі міністерства фінансів), що забезпечує збір державних доходів і їх використання згідно з державним бюджетом, а також здійснює управління державним боргом, емісією скарбничих (казначейських) білетів і цінних паперів» [2, с. 437].

У різних державах на різних етапах їх історичного розвитку на казначейство покладалось виконання різних функцій. З еволюцією фінансових відносин, залежно від конкретних історичних умов, ці функції змінювались: з'являлась потреба у виконанні нових, відпадала необхідність або ж передавались іншим органам наявні функції. Історично казначейство виконувало такі функції:

- відповідало за збереження багатства держави;
- організовувало стягнення податків, зборів, мита та виділяло кошти на державні потреби;
- відповідало за емісію грошей, чеканку монет;
- виконувало функцію облікового відомства, тобто вело записи всіх операцій із зазначенням дати, характеру та кінцевого призначення платежів;
- випускало внутрішні та зовнішні боргові зобов'язання;
- приймало на збереження акції фінансових монополій, а також вклади на-селення.

Сучасне казначейство має глибокі історичні корені свого зародження, становлення та розвитку. Свої витoki скарбниці беруть ще з глибокої сивини – IV тис. до н. е., коли зароджувались перші держави Стародавнього Сходу – Єгипет, Індія, Месопотамія. Для утримання війська, захисту інтересів держави та своїх власних інтересів монархи створювали *державний скарб*.

Головними *джерелами наповнення скарбу* були:

- податки, які спочатку стягувалися натурою (худобою, зерном), а пізніше грошима у вигляді злитків срібла, металевих брусків;
- доходи від воєн і пограбування колоній у фінансовій, торговій, лихварській сферах;
- доходи від експлуатації та продажу рабів, торгівлі шовком, чаєм, фарфором, бавовною, коштовностями.

За рахунок державного скарбу утримувалось військо, велося будівництво протиповітряних гребель, іригаційних споруд, каналів. Кошти державного скарбу використовувались на будівництво храмів, палаців, ведення дворового і храмового господарства, створення бойової техніки та спорядження, фінансування розвитку ремесел, торгівлі, сільського господарства.

Традиції державного скарбу України зародилися ще за часів Київської Русі (882–1240 рр.), яка з кінця IX до другої половини XI ст. перетворилась в одну з найбільших і наймогутніших держав середньовічної Європи. Одним із перших прообразів вітчизняного казначейства можна вважати княжу казну. У збірці норм давньоруського законодавства, яка відома під назвою «Руська правда» (XI ст.), вперше згадується про княжу казну Ярослава Мудрого.

За часів правління великих і удільних князів державні доходи зберігались у казні князя, яка, крім того, слугувала сховищем матеріальних цінностей князівств. У той час ще не було чіткого розмежування між особистою власністю князя та власністю держави, що породжувало безконтрольність у витрачанні коштів, ослаблювало фінансову систему держави.

Доходи княжої казни переважно формувались за рахунок сплати населенням данини. Вона сплачувалась як натурою – хутром, шкірами, медом, збіжжям, худобою, так і грошми. Важливим джерелом державних доходів було мито на державних кордонах та торгове мито у містах. На потреби держави встановлювались також натуральні повинності (відробітки): будівництво доріг, мостів, робота на греблях тощо. Окрім цього до княжої казни надходила воєнна здобич і дарунки князям.

Надходження до княжої казни мали покривати видатки на утримання двору та дружини

(війська) князя; будівництво замків, храмів, культових споруд, міст, військових укріплень, мостів, доріг; ведення війн; спорядження флоту при торговельних відносинах з чужоземними державами тощо.

У роки Запорізької Січі (кінець XV ст. – 1775 р.) державні фінанси підпорядковувалися гетьману і були невіддільні від його приватного господарства. Тоді й було організовано січовий (військовий) скарб, доходи якого за часів Б. Хмельницького становили сотні тисяч золотих.

Слід зазначити, що фінансова система Запорізької Січі сформувалась під впливом бюджетно-фіскальних інститутів польської, київської удільно-вічової та литовської доби в Україні. На зразок скарбниці Литовського князівства в Січі скарб був сховищем не тільки грошей, а й різних цінностей, які надходили в розпорядження кошового отамана та козацької ради. Скарб слугував також складом військових клейнодів і оздоб, вогнепальної зброї та бойових припасів [3, с. 99–100]. Таким чином, *січовий скарб функціонував як касовий центр виконання запорізького бюджету, тобто як державна скарбниця*, куди надходили доходи, не витрачені за місцем їх одержання.

Важливим джерелом наповнення січового скарбу була військова здобич і допомога зацікавлених у запорізькій військовій силі польських і російських монархів. Січовий скарб наповнювався золотом і сріблом, дорогим посудом і зброєю, цінними тканинами й килимами, кіньми й худобою, здобутими козаками на війні з турками, татарами й поляками. Монархи й гетьмани періодично посилали на Січ гроші, провіант, різне спорядження – як платню за військову службу козаків. Проте епізодичне надходження цінностей, здобутих у результаті військових дій і допомоги зацікавлених сторін, було дуже непевним джерелом доходів січового скарбу й економічно не вигідним.

Постійним і рівномірним джерелом доходних статей січового бюджету були податки. Оподаткування здійснювалося за натурально-речовими ознаками окремих видів господарської діяльності незалежно від особистості платника та його платоспроможності. Селяни і

міщани, козаки-«гніздюки» платили побір або подимне – постійний податок від хати, дворів, землі як запорозький варіант майнового податку; господарську десятину, яка, по суті, являла собою поземельний податок; податок від індивідуального підприємництва – медове, збір з шинків; а також стацію – натуральний податок для утримання війська. Через просторість території козацького розселення, постійне переселення, а, відтак, недосяжність платників для фіска значно стримувався розвиток системи прямого оподаткування на Запоріжжі, яке заміщувалося особистою козацькою службою.

Значні надходження до січового скарбу поступали від промислової експлуатації сільськогосподарських угідь (лісозаготівель, сіножатей, пасовищ, соляних копалень), звіриних і рибних ловів, що на мові фінансової науки називались доменами. За рахунок доменального господарювання коша, куренів і окремих козаків значно поповнювався скарб Запорізької Січі.

Із занепадом натурального господарства та розвитком грошових відносин домени поступово трансформуються у регалії – форму одержання доходу з тих галузей господарської діяльності держави, котрі знаходяться на монопольному становищі з повним або частковим усуненням приватної конкуренції. Обмежена конкуренція січовому й курінному господарству з боку приватних осіб забезпечувалась тим, що кіш здійснював контроль за військовими угіддями та мав монопольне право розподіляти між куренями найприбутковіші з них. З огляду на місце регалій у загальній еволюції фіскальних інститутів, їх можна вважати перехідною формою від доменів до податків.

Важливою статтею наповнення скарбу були *доходи від торгівлі*. Купці й промисловці, які торгували на Січі, у слободах, селах і зимівниках вносили певну плату до військової скарбниці: помірне – від мір збіжжя, возове – від возів, повідерщина – від продажу спиртних напоїв відрами, куфований збір – від кожної привізної бочки (куфи) спиртних напоїв по одній кварти (близько 1 л) або її вартість грошима.

Вагомим джерелом доходів запорізьких козаків було «мостове», тобто плата проїжджих

купців, промисловців, чумаків за перевезення по Дніпру та річках у межах Запорозьких Вольностей. Митні збори із запорозьких козаків насамперед стягувались із торгівлі на ринках. Мито стягувалося також за перевезення товарів із сусідніх країн транзитом через запорозькі землі. Торгове мито стягувалося через ціни у процесі купівлі-продажу споживачських товарів (так звані непрямі або посередні податки). З боку фіскальних інтересів скарбу було зручним, щоб обійти податковий імунітет козаків, тобто їх виняткове право, на відміну від не козаків, не сплачувати податків [3, с. 104]. Кошти січового скарбу витрачали переважно на оплату січової та паланкової адміністрації, утримання церкви і духовенства, послів і на всякі військові потреби.

Фінансову сферу козацької держави гетьман спочатку контролював особисто, а з 1654 р. була запроваджена посада гетьманського підскарбія (січового скарбника, або шафара). Підскарбій відповідав за стан фінансів козацького війська, розподіляв податки, встановлював мито, очолював скарбову канцелярію. До складу скарбової канцелярії входило два шафари, два підшафарія та кантаржей (хранитель мір і ваги) з невеликим штатом канцеляристів. Шафар (підскарбій) був підзвітним кошовому та козацькій раді.

У цілому, незважаючи на складні умови Визвольної війни середини XVII ст., фінанси козацької держави були добре організовані. Державний скарб успішно виконував покладені на нього функції. Однак неподільність особистих коштів гетьмана і державного скарбу спричиняла негативний вплив на фінансовий стан козацької держави. При усуненні від влади, арешті чи смерті гетьмана важко було відділити його власні кошти від державних, чим одразу ж користалися зацікавлені сторони.

З укладенням у 1710 р. гетьманом П. Орликом із запорозькими козаками договору, який отримав назву «Конституція права і вольностей Війська Запорізького» (або Бендерська Конституція), відокремлювався державний скарб від особистих коштів гетьмана і передавався в розпорядження генерального підскарбія. На цю посаду могла бути обрана лише «людина значна й заслужена, маєтна і

добросовісна». Для утримання гетьмана («на ранг гетьмана», «на булаву й особу його гетьманську») надавалися рангові маєтності й земельні володіння. Важливі скарбничі справи вирішувались на зборах старшинсько-козацької ради (парламенту) [4, с. 63–64].

У Конституції П. Орлик дає конституційне визначення військової скарбниці як державного скарбу і фінансів у гетьманській державі. Таким чином, сам факт існування військового скарбу як запорозького бюджету підтверджує державний статус Січі, як громадського суспільства з відокремленням військових (державних) фондів від індивідуально-приватної власності. З віком, втративши здоров'я і здатність козакувати, запорожець просив товариство виділити належну йому частину спільного військового скарбу. В такий спосіб узгоджувались і примирялись колективні і індивідуальні засади запорозького суспільного устрою, поєднання вигод приватного господарства з необхідністю централізованого задоволення суспільних потреб [3, с. 110].

Державний скарб за козацької доби залишався під контролем російського уряду. Царський указ 1754 р. вимагав подавати точні відомості про доходи та видатки українського скарбу. Спеціальні інструкції регулювали діяльність двох генеральних підскарбіїв, один з яких обов'язково був росіянином. Із скасуванням у 1764 р. гетьманства фінансова система України була об'єднана з фінансовою системою Російської імперії.

У Росії згадка про казначейство вперше зустрічається у XV ст. Уже тоді княжа казна, яка знаходилась у Кремлі на казенному дворі, набула значення центрального фінансового відомства. У казні також писалися укази, складалися грамоти, велось поточне листування. Документи, що зберігалися у казні, у XVI ст. склали основу так званого царського архіву й інших державних архівів. Казенні двори стали першими державними установами російського середньовіччя, початком системи централізованого управління Російською державою [5].

По мірі розвитку економічних відносин удосконалювалась і система органів центрального управління у Росії. Рішенням Вибраної

ради (неофіційного уряду Російської держави у 1547–1560 рр.) були створені перші органи центрального державного управління – *прикази*.

За наказом царя Олексія Михайловича у XVII ст. був створений Рахунко-вий приказ – вищий фінансово-контрольний орган. До Рахункового приказу поступали недоїмки минулих літ та залишки від асигнованих різним відомствам сум.

Прикази були створені не тільки у столиці, але й по всій території, та виконували роль посередника між верховною владою царя й управління на місцях. «С развитием государственной деятельности каждое новое дело вело к учреждению нового приказа, и число приказов увеличивалось все более и более» [6]. Вони являли собою систему державних установ, які збирали та витрачали гроші на потреби окремого приказу. У разі нестачі грошей, їх могли позичати в іншого приказу. Фінансовий стан приказу не підлягав розголошенню.

Організація приказів не мала кількісного обмеження, а отже, було дублювання кола вирішуваних питань новоствореного приказу, які могли вирішуватися уже діючим приказом. Крім того, справи, якими займався окремий приказ, були настільки різноманітними та різнохарактерними, що викликало плутанину та уповільнення в їх вирішенні. Усі питання в межах приказу вирішувала одна особа, що породжувало прояви бюрократії, свавілля, хабарництва. Разом з тим, система особистих доручень, що видавались у приказах, не сприяла розвитку зацікавленості у державних справах. Постійне зростання державних потреб у Московській державі вимагало збільшення фінансових ресурсів для їх задоволення. Покривались постійно зростаючі потреби новими податками, які «...начали затруднять финансовые отправления древней России» [6].

Наповненням і збереженням царської казни займався казенний приказ, у якому «...сложена казна царская, сосуды золотые и серебряные, и множество всякого рода дорогих материй, всякая долговая казна, из которой берут на разные надобности особам царского дома и на жалованья всякого чину людям...» [6].

Приказна система державного управління, яка проіснувала до кінця XVII ст., була складною і заплутаною: не було єдиних правил складання кошто-рисів, не визначався підсумковий бюджетний баланс, був відсутній контроль за надходженням і використанням коштів.

На початку XVIII ст. у Московській Русі стала нагальною необхідністю реформа центральних державних установ. Структура системи державного управління зазнала низки послідовних перетворень – спочатку Боярська дума стала Ближньою канцелярією, а у 1711 р. – Урядовим сенатом. Сенат був першим у Росії органом колективного управління фінансами, який займався наповненням казни, затвердженням нових податків і монетними справами.

У 1717–1722 рр. на базі діючих до цього приказів утворюються колегії, які за своїм складом і способами розв'язання справ свого часу були беззаперечно прогресивними управлінськими державними установами. Центральною ідеєю функціонування колегії було колегіальне прийняття як управлінських, так і рішень за результатами обговорення будь-якої справи. Принцип колегіальності, якого дотримувались під час обговорення справ і прийняття рішень, дозволяв приймати обґрунтовані та виважені рішення. А можливість обдарованих і компетентних членів колегії просуватися службовими сходами сприяла розвитку ініціативи та зацікавленості у державницьких справах.

Серед петровських колегій (колегії були створені за указом Петра I) особлива увага приділялася камер-колегії, мануфактур-колегії, берг-колегії, комерц-колегії, ревізій-колегії та штатс-конторі. Коло їх завдань було окреслене вирішенням найважливіших питань того часу. Так, управління фінансами здійснювала камер-колегія. Справами, пов'язаними з розвитком промисловості й торгівлі, керували мануфактур-колегія, берг-колегія та комерц-колегія. Ревізій-колегія перевіряла діяльність інших колегій. Ці установи мали узгоджено функціонувати та підтримувати одна одну при вирішенні складних завдань.

Вирішувати всі питання в галузі фінансів, збирати доходи, шукати додаткові джерела

надходження грошових коштів у казну держави мала камер-колегія. Першим президентом камер-колегії у 1717 р. був призначений князь Дмитро Михайлович Голіцин.

Згодом була створена Малоросійська колегія, у роки функціонування якої (1722–1727 рр.) було встановлено контроль над фінансами України. Для контролю за гетьманськими фінансами вводились посади не одного, а відразу двох підскарбіїв – росіянина та українця.

У 1719 р. Петром I був підписаний законодавчий акт «Учреждение и регламент камер-коллегии». Регламент мав 26 пунктів і як більшість указів і актів того часу був складений не досить чітко та систематизовано.

Перед камер-колегією ставились такі завдання, реалізація яких дійсно робила її органом вищого управління та контролю над усіма доходами держави. Вона повинна була піклуватися про економічний розвиток країни та мала саме безпосереднє відношення до управління державними зборами. У розумінні поставлених перед нею завдань (а не способів управління) вона, без сумнівів, являла собою *прообраз сучасного Міністерства фінансів*.

У 1722 р. реформується і стає верховним органом фінансового управління Сенат. До його складу входили *камер-колегія*, що відала державними доходами без права встановлення нових податків; підпорядкована їй *штатс-канцелярія* – колегія, яка відповідала за використання видатків, і *ревізій-колегія* з контрольними повноваженнями, до якої в кінці року всі установи мали подавати звіти про рух коштів [7, с. 67].

Зацикленість тільки на функціях спостереження за надходженням державних доходів не задовольняла Петра I. Тому у 1731 р. видається новий Регламент камер-колегії, котрий регулював її діяльність аж до ліквідації. Прийняття нового регламенту знаменувало відмову уряду від думки організувати державне управління фінансами в межах окремої самостійної установи. З двох центральних завдань – володіти інформацією та управляти усіма грошовими доходами держави, друге завдання – управляти – було викреслене з кола обов'язків камер-колегії.

Усе це вказувало на необхідність змін у фінансовому управлінні в державі. Катериною II видається указ, де окреслюються завдання щодо фінансового управління взагалі та камер-колегії зокрема. Президентом камер-колегії у 1764 р. стає довірена особа імператриці князь Б. А. Куракін.

На деякий час роль камер-колегії посилилась, розширились її повноваження, зростає кількість штатних одиниць. Окрім організації збору доходів, на камер-колегію покладалось складання витратної частини бюджету по відомствах штатс-канцелярії, ревізія доходів і витрат спільно зі штатс-канцелярією і ревізій-колегією, керівництво місцевими фінансовими установами, сприяння розвитку продуктивних сил країни.

Згодом виявилось, що другий регламент поставив діяльність камер-колегій у занадто вузькі рамки, позбавив цю діяльність державного значення. А фінансова автономія окремих територій і відомств порушувала принцип єдності камерального устрою, управління і звітності. Для вищого управління фінансовими справами потрібно було створити особливий орган на принципово нових засадах. Ставилася мета створити не нову колегіальну установу, а довірити управління державними фінансами одній особі [4, с. 81]. Таким чином, у процес управління вводилося нове на ті часи міністерське начало.

У 1775 р. для управління всіма справами, які раніше входили до компетенції камер-колегії, у губернських містах були створені казенні палати, що було зумовлено необхідністю зміцнення центральної влади на місцях після селянської війни під проводом О. Пугачова і відбувалось відповідно до програми петровської реформи послідовної реалізації системи місцевого управління.

У 1782 р. були створені казенні палати на території сучасної України у складі Чернігівської та Новгород-Сіверської губерній. З утворенням у 1796 р. Малоросійської губернії Новгород-Сіверська казенна палата була ліквідована, а Чернігівська до 1802 р. називалася Малоросійською.

В офіційному документі «Учреждения для управления губерний Всероссийской импе-

рии» казенна палата була представлена як департамент, котрий є злиттям функцій камер-колегії та ревізій-колегії.

До обов'язків казенних палат, які, по суті, почали виконувати функції представництва фінансових органів на місцях, входило:

- збір доходів у повному обсязі та у визначений час;
- доставка зібраних доходів до визначених місць;
- витрачання коштів у межах асигнувань, передбачених для губернії;
- облік усіх доходів і видатків державних установ губернії;
- зберігання грошових коштів, що надходили до казни;
- складання щорічних реєстрів про доходи та видатки кожного повіту губернії;
- доведення відомостей про доходи та витрати губернії до відома державного казначея.

Крім того, до обов'язків казенної палати входило суворе спостереження за тим, щоб у губерніях з населення не стягувалися будь-які додаткові збори.

Для прийому та зберігання грошових коштів, котрі вносилися до казни, була створена посада *губернського казначея (скарбника)*, якому підпорядковувався *повітовий казначей (скарбник)*. Повноваження губернських і повітових казначейів були уніфіковані єдиною інструкцією, в якій чітко визначався предмет і сфера їх діяльності, порядок прийому платежів, зберігання та видачі коштів тощо. Повітові казначейі частину казенних коштів залишали місцевим органам, а частину відсилали до комісаріату й адміралтейства.

Усі ці нововведення були спрямовані на розв'язання одного важливого завдання – формування єдиної фінансової системи Росії. Новий устрій, без сумніву, вніс деякий порядок у діловодство та звітність. Повною мірою було упорядковано облік і звітність, що дозволило скласти більш реальний бюджет (табелі державних доходів і видатків).

ЛІТЕРАТУРА

1. Большая Советская Энциклопедия : в 30 т. / гл. ред. А. М. Прохоров. – 3-е изд. – М. : Советская Энциклопедия, 1973. – Т. 11. – С. 527.
2. Загородній А. В. Фінансовий словник / А. В. Загородній, Г. М. Вознюк, Т. С. Смовженко. – 4-е вид., випр. та допов. – К. : Т-во «Знання», КОО ; Л. : Вид-во «Львів» Банківського ін-ту НБУ, 2002. – 437 с.
3. Андрущенко В. Л. Запорозька Січ як український феномен / В. Л. Андрущенко, В. М. Федосов. – К. : Заповіт, 1995. – С. 99–100.
4. Булгакова С. О. Історія казначейської справи : навч. посіб. / С. О. Булгакова, О. Т. Колодій. – К. : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2002. – С. 63–64.
5. Леонтьев А. К. Образование приказной системы управления в Русском государстве / А. К. Леонтьев. – М., 1961.
6. Соловьев С. М. История России с древнейших времен : Соч. [Электронный ресурс] / С. М. Соловьев. – Т. 13. – М. : Мысль, 1991. – Режим доступа : <http://www.kulichki.com/inkwell/text/special/history/soloviev/solv13p1.htm>. – Заглавие с экрана.
7. Лунден И. Л. Государственные финансы в эпоху Петра I / И. Л. Лунден // Финансы. – 2007. – № 12. – С. 67.